

A FALURÓL ELVÁNDORLÁS CSALÁDI HÁTTERE

A CSALÁD SZEREPE A FALURÓL VALÓ ELVÁNDORLÁSBAN ÉS A SZÜLŐI MEGÉLÉS –
TANULMÁNY EGY DÉL-ALFÖLDI FALU HELYZETÉRŐL, ÉLETÚTINTERJÚK ALAPJÁN

Polgár L. Csenge

Bevezetés

■ Kutatásom egy dél-alföldi faluban¹ gyűjtött életútinterjúkon alapszik. Eleinte olyan családokat vizsgáltam, ahol a már felnőtt gyermek elköltözött a faluból, közelebbi településre, a fővárosba vagy külföldre. Ezekből a családokból a faluban maradt szülőket tudtam elérni interjú céljából. Később, tovább lépve a kezdetben gyűjtött anyagon, valamint beemelve a hallgatótársaim interjúiból szerzett információkat², a lakosok felfogását vizsgáltam az elvándorlásról. Szükségesnek tartom megfogalmazni, mit értek az elvándorlás fogalma alatt. Elvándorlasként tartom számon azokat az általam megismert eseteket, amikor egy falun felnőtt egyén önszántából elhagyja a szülőfaluját, máshol tartózkodik életvitelszerűen, majd a szülőfaluján kívül telepszik le.

A falusiak felfogása természetesen önmagában véve túlságosan tág kifejezés ahhoz, hogy sikeresen lehessen összegezni. Két oldalról közelítem meg a témát, ezzel leszűkítve azt: egyik oldalról azoknak a szülőknek a hangját szólatatom meg, akiknek a gyermeke már elköltözött a faluból. Másik oldalról pedig a nagyvilágba kilépő, értelmiségi irányba haladó fiatalok szemszögéből közelítem meg a faluról való elvándorlást. Az anyaggyűjtés közben nagy hasznomra vált az az interjúgyűjtemény, ami a falu általános iskolájában rendszerint kiosztott kiválósági-díj háttéréről szólt. Az általános iskolában a végzős nyolcadik osztályosok között minden évfolyamon kiosztásra kerül a Példás Diák-díj, ami több év összesített teljesítménye alapján emeli ki az adott évfolyamban legeredményesebb tanulót. A dél-alföldi faluból származó fiatalság nézőpontjához főként azok az interjúk adták az alapot, amelyek az annak idején díjazott, majd felnőtt diákokkal készültek.

A tanulmány központi témája a falu és város ellentéte. Ezt indokolja, hogy kutatásom során zömében olyan esetekkel találkoztam, ahol az elköltöző fiatalok várost céloztak meg új lakhelyükként. Emellett úgy gondolom, hogy a kisebb községek közötti népeségáramlás külön kutatási téma lehet, így nem is törekedtem arra jelen esetben, hogy a faluból származók ilyen mozgását feltérképezsem. Természetesen jelentős számban vannak azok a gyermekek, akik a faluban maradtak, vagy közeli térségbe költöztek el csupán, így megtartva a szoros köteléket a szülőkkel és a szülők életvitelével. A faluban maradás viszont nem feltétlenül jelenti, hogy a fiatalabbak megtartották a szülei szokásait. Az idősebbekkel készített interjúkban gyakori volt annak megfogalmazása, hogy a korábbi falusias szokások elkopnak, lassabb az élet a faluban, a földműveléssel töltött évek komoly erőfeszítéseket kívántak, amit a fiatalok kevésbé akarnak továbbvinni, mint szülei annak idején. A világ változása miatt érzett elkeseredettség és kétségbeesés természetesen minden idősödő generációra jellemző lehet, viszont meglátásom szerint valós problémára mutattak rá. Ezt a későbbiek során igyekszem majd alátámasztani.

Elméleti háttér

A faluról elvándorlás országsszerte meghatározó jelenség a településszerkezet jövőjére nézve. Az országos demográfiai trendeket megfigyelve³ állítható, hogy a folytonosan csökkenő születésszám és az átlagéletkor kitolódása mellett egy elöregedő és megfogyatkozó társadalomban élünk. A népességfogyás elsősorban a falvakat sújtja, így maga a jelenleg ismert falusi világ került veszélybe. A KSH által 2014-ben publikált adatok alapján⁴ az látszik, hogy a belföldi vándorlások fő célpontját 2000 és 2013 között Budapest jelentette, olyan mértékben, hogy az ellensúlyozta a főváros természetes népességfogyását és az elköltözés általi népességvesztést is, így növekedést idézve elő a népesség-számban. Emellett a falvak és aprófalvak esetében jelentős volt a népességcsökkenés, utóbbi esetben a 14 százalékot is elérte. A faluról elköltözött fiatalok hiánya azt is jelenti a jövőre nézve, hogy nagy valószínűséggel már nem szülőfalujukban fognak családot alapítani, gyermekeket nevelni, ami fokozza az adott falura nézve az elöregedés és népességfogyás terhét. A 2011-es népszámlálás adatai alapján azt lehet mondani, hogy a falvak, aprófalvak lakossága messze elmarad képzettségi szintben a magasabb rangsorolású települések mellett. A falusi életpálya lehetőségekhez nincs szükség felsőfokú végzettség megszerzésére, településenként általában tucatszámú szerepkör van, ami magasabb végzettséget igényel, például az óvónők, önkormányzatnál dolgozók esetében. Így hát, ha egy falusi fiatal továbbtanulni vágyik, majd később szeretne a végzettségének megfelelően elhelyezkedni, jó eséllyel már nem fog visszatérni falujába.

Ahhoz, hogy a falu, mint létforma helyzetét részletesebben tudjam ismertetni, felhasználom Erdei Ferenc *Magyar falu* című monográfiájának egy részletét (Erdei 1974: 5–70), amit a maga idején a falu jövőjével kapcsolatos kérdések inspiráltak. Erdei írásából munkájának első fejezetét használtam fel, hogy ezzel ismertessem a falu és város távol-ságának, illetve a településszerkezet megosztottságának a háttérét, és hogy megalapozzam a tanulmányomban előforduló falu–város kettősséget.

Ahogy Erdei (1974) írja, a kereszténység által újraéledő európai civilizáció hatására született meg a ma ismeretes falu, és ezzel együtt a parasztság, ekkor alakult ki a végleges hierarchia a város és falu között. Keletkezésükkor annak idején a városok olyan helyen jöttek létre, ahol a környező táj lehetővé tette a terjeszkedést, és bőven biztosított nyersanyagot a növekedéshez és fejlődéshez, így a városi ember lehetőséget kapott arra, hogy maga alakítsa lakókörnyezetét és társadalmát is. Ezzel emelkedett ki a város a többi településtípus közül, melyekre a mai napig a természeti adottságoktól való nagyobb függés jellemző. A falu és a város is minden esetben társadalmi csoportot formál. A hagyományok, a különböző népek ízlése a társadalmuk tagjai számára őrződnek meg. Az egész társadalom szereposztásában a falu részletszerepet tölt be, ami kiegészülésre szorul. A falvak létszámuknál fogva gyakorolnak valamennyi önrendelkezést, viszont egy nagyobb körű vezetés uralma alá tartoznak.

Ezt az alávetettséget Erdei onnantól eredezteti, amikor a falu létrejött mai értelmében, a problémát pedig abban látja, hogy a kezdetben kialakult hierarchián nem sikerült továbblépni. A rendi társadalomban a kiváltságos és megkötött kettőssége uralkodott, a kiváltságos nemes és megkötött jobbágy, a kiváltságos város és alárendelt falu hierarchikus rendszere. A polgári társadalom kialakulása a társadalom rendjét jelentős mértékben megváltoztatta, viszont a város és falu szereposztására már nem volt ekkora hatással. A törvény előtti egyenlőséggel nem járt teljes egyenlőség. A falusi közösségek választhatnak, hogy valamilyen módon igyekeznek hozzákapcsolódni a városokban zajló polgári fejlődéshez, vagy megmaradtak régi állapotukban. Ehhez a felzárkózáshoz szükséges volt a város felől érkező segítő szándék és cselekedet is.

Erdi (1974) szerint a magyarországi falvak a rendiség állapotában maradtak, szemben az Európa-szerte jellemző fejlődéssel. A város környéki magyar falvak egyes esetekben el tudták érni, hogy másodrendű polgári területté fejlődjenek. A falu felzárkóztatására irányuló törekvések hiányát okozhatja az Erdei által leírt „örök falu” eszményképe, ami a magyar közéletben jellemző gondolat volt. Az örök falu vágyálma a városi elmék szülöttje, lényege, hogy a falu egy öröktől való, és a jövőben is örökké létező képződmény, ami a város változékonysága mellett stabil társadalmi és kulturális bázist nyújt. Erdei leszögezi, hogy ez egy fantáziakép, a valódi falu csak általánosságokban hasonlít hozzá. A falu kérdéséről le kell szűkíteni a város és vidék egymáshoz való szervezeti viszonyára, és a kettő közötti közlekedés problémájára. A vidék helyzete a várostól való távolságban összegezhető, társadalmi értelemben pedig a társadalom központi sodrán kívüli életet jelent. A vidék hátramaradottabb, de létezése összefügg a városéval (Erdi 1974).

A kettő közötti szakadék egyre csak mélyült az idő múlásával. A két létforma távolságával járó feszültség enyhítése logikus módon csak a falu felzárkózásától, folyamatos alkalmazkodásától várható, ami a falusi életforma teljes átalakulását vonhatja magával. A városokra jellemző szüntelen fejlődés és nyüzsgés megtorpanása, a falusi értékekhez való visszafordulás erősen valószínűtlen. Erdei a falu városiasodásának gondolatára reflektálva idézi a Sorokin–Zimmermann–Galpin szerzőegyüttes 1932-ben megjelent könyvének, az *A systematic source book in Rural Sociology* egyik állítását, miszerint „a kézi és igaerő civilizációja megteremtette a város és a falu különbségét, a gőzerő civilizációja gyökeressé tette ellentétüket, viszont a villamosság, motor- és rádió korszaka-

ka pedig az ellentét feloldását, vagy legalábbis gyökeres csökkentését fogja meghozni.” (Sorokin–Zimmermann–Galpin 1932; idézi Erdei 1974: 7) Itt meg kell jegyezni, hogy ezen fejlődési korszakokon túl ma már az internet hatásai is mindenképp nagy szerepet játszanak a falu és város viszonyának alakulásában.

Erdei könyve először 1940-ben jelent meg. Igyekeztem azt a részt kiemelni a műből, ami kiállja az idő próbáját. A szakirodalmi ismertetővel az volt a célom, hogy alátámaszszam azt, hogy a faluról városba vándorlás valamilyen kitörni vágyás eredménye. A falu hátrányos helyzete érzékelhető mindannak, aki értelmiségi pályán szeretne karriert, de annak is, aki az életminőségén szeretne javítani. A városi lét vonzza a falun élőt a kényelmével és szórakozási lehetőségeivel, a magasabb státusz reményével; és egyben eltaszítja, hiszen a város javaiból csak akkor tud valaki igazán részesülni, ha részben megszűnik falusinak lenni. A város és falu közötti szakadék jelentősen nem csökkent, ha a hétköznapi emberek szintjén nézzük. A falun élők folyamatosan érzik a városban végbemenő gazdasági, politikai és kulturális változások hatásait, mondhatni elszenvedői azoknak, mivel nem formálják őket aktívan.

A Sorokin–Zimmermann–Galpin szerzőegyüttes gondolatára visszatérve, miszerint a villamosság, motor- és rádió korszaka lehetővé teszi a falu és város közötti különbség mérséklését, ki lehet mondani, hogy ezek a vívmányok mindenképpen hozzájárultak ahhoz, hogy a falusi élet közelebb kerüljön a városi kényelem színvonalához, habár a magyar falusi korszerűsítés nagyon lassan zajlott. Az ország minden települését 1963-ban kapcsolták be az országos elektromos hálózatba, de a villamosítást csak a hetvenes években fejezték be (Valuch 2005: 55). Negyedik mérföldkőként hozható fel a számítógép és az internet korszaka. A 2019-es kutatásunk során már alig talákoztunk olyan háztartással, ahol az internet használata ne lett volna teljesen hétköznapi dolog. Az a feltevésem, hogy az internethasználat egyrészt jelentősen motiválja a fiatalokat a városba költözésre, másrészt megkönnyíti ennek a döntésnek az elfogadását a faluban maradó szülők részéről, mivel élőbbé teszi a családtagok közötti kapcsolattartást. Az internet által a falusi fiatalok számára a falun túli világ könnyebben megismerhetőnek és hívogatóbbnak tetszik, mint az előttük felnövő generációk számára. Természetesen már a televízió is sokak számára tehette vonzóbbá a városi életet, viszont az internethasználat interaktív jellege miatt, úgy gondolom, hogy az a fiatal, aki él az általa nyújtott lehetőségekkel, sokkal inkább bevonva érzi magát, szemben a televíziós adások passzív befogadásával. Így hát a kezdetben távoli nagyvárosi élet könnyen válhat ismerős célponttá, ami meghatározza a pályaválasztási döntéseket. Az interjúk felvételekor ezek a gondolatok még nem fogalmazódtak meg a konkrét formájukban, így a megerősítésük vagy cáfolásuk egy további kutatás anyaga lehet.

Az interjúalanyok

Összesen 20 élettörténetinterjút használtam fel, ebből 14 készült jelenleg is a faluban élő szülőkkel, 6 pedig az onnan elköltözött fiatalokkal. A szülőkkel készült interjúk egyrészt a szülők nézőpontját, érzelmi viszonyulását mutatták meg a falusi elvándorlás-

ról, emellett 22 gyermek újtjáról tudósítottak. Ezek az utak szülői szemszögből előadva biztosan különböznek attól, mint amit a gyermekeiktől hallottunk volna, viszont arra elegendők voltak, hogy bepillantást kapjunk a faluból indulók lehetőségeibe. Az alanyok csoportosítása során igyekeztem elkerülni csupán a szülők-gyermekek felosztást, megnevezést, mivel ez tévesen azt a benyomást keltette, hogy a „gyermekek” mind a felnőtt életük küszöbén álló fiatalok. Ezzel szemben a „gyermekek” jelentős része már elmúlt 30 éves, és többé-kevésbé megállapodott valamilyen életforma mellett.

1. táblázat. Az interjúk alapján megismert esetek: a faluból származó fiatalok jellemzői

Jelenlegi lakóhelye	Tanulmányai folyamatban vannak (16–25 éves)	Stabil élethelyzetben van (25–45 éves)	Összesen
Budapest	4	7	11
Szeged	2	–	2
Külföldi város (Európa, Egyesült Államok)	–	4	4
A faluval azonos megyében lévő város	–	6	6
A falu	1	4	5
Összesen:	7	21	28

Forrás: Saját interjúgyűjtemény.

A táblázatban két csoportra bontottam az alanyokat, az egyik csoportba azok kerültek, akiknek még folyamatban vannak a tanulmányai; összesen 7 főről beszélünk, közülük 1 fő, aki mint falusi lakos szerepel, még pályaválasztás előtt áll. A másik csoportba azokat soroltam, akiknek stabil élethelyzete van, ők egyben egy idősebb korosztályt is jelentenek. A kisszámú minta és az interjúalany-választás egyoldalúsága miatt tartózkodom attól, hogy a lakóhely szerinti megoszlásból bármilyen messzemenő következtetést vonjak le, csupán szemléltetés céljából tüntettem fel annak típusát. A faluban lakó személyek az elköltözött gyermekek testvéreiként kerültek említésre.

Azokat az alanyokat, akiknek még folyamatban vannak a tanulmányai, az egyszerűség kedvéért a továbbiakban falusi fiataloknak fogom nevezni. Ez az elnevezés talán átadja azt a tényt, hogy bár ezekben az esetekben általánosságban nézve nagy valószínűséggel másik városban lakik az egyén – mivel a faluban a legmagasabb fokú oktatási intézmény az általános iskola –, a tanulmányai befejezésével nyitott előtte a lehetőség, hogy visszatérjen szülőfalujába. A falusi fiatalok között nemek szerint megkülönböztetve 4 lány és 3 fiú szerepel. A második csoporttal a szülők elbeszélésein keresztül fogok foglalkozni. Így – noha ők az idősebb korosztály –, róluk mint gyermekekről fogok írni, a faluban élő szülők gyermekeiként. Közöttük 13 nőből kettő vezet főállásban háztartást, a többi esetben mindenki dolgozik, 8 férfi szerepel a mintában, akik szintén mind rendelkeznek munkahellyel.

Mint már a bevezetőben említettem, a kutatás két elkülönülő részből áll, a következő két fejezetben ezekre térek ki részletesen. Első körben a már elköltözött generáció szüleinek helyzetéről írok, ezek után pedig a falu kiválósági ösztöndíjában részesült fiatalok családi hátterével és terveivel ismertetem meg az olvasót.

A faluban maradt szülők

Az eddigiek alapján azt lehetne mondani, hogy a faluról városba vándorlás nem egy újszerű, meglepő jelenség. Ennek tudatában voltak az interjúalanyaim is, a faluban maradt szülők részéről megértést tapasztaltam, amellet pedig nagyon változatos érzelmi alapú hozzáállást, a lemondó elkeseredettségtől az őszinte lelkesedésig. A megértő hozzáállásnak a legfőbb alapja, hogy az elköltözés oka könnyedén megfogalmazható volt mindenki számára.

A vizsgált faluban kevés a munka- és karrier-lehetőség, a legfőbb út a mezőgazdaság irányában van. Magasan képzett szakembereknek hat munkahelyen van esélye elhelyezkedni. Tekintettel a falu alacsony lélekszámára, ezekben sincsen szükség nagyszámú munkaerőre a teendők elintézéséhez, és az állások ritkán üresednek meg. A szülői elbeszélések alapján a faluból városba való elvándorlás folyamata a következő: az általános iskola elvégzése után a fiatal egy térségben található városba költözik kollégistaként, vagy végig ingázza középiskolás éveit. Ezután egy nagyobb városba megy továbbtanulni, általában Budapestre. A felsőfokú tanulmányainak elvégzésével pedig döntéshelyzetbe kényszerül: marad a városban, ahol az elmúlt pár évet töltötte, és felvette a ritmusát, teljesen új helyre költözik, vagy pedig visszatér a faluba. Az utóbbira is volt példa az általam vizsgált családok között, gyakoribb eset viszont az volt, hogy a már városban berendezkedett gyermek könnyen el tudott helyezkedni képzési szintjének megfelelően, általában Budapesten, több esetben pedig a szülőfalujával azonos megyében található városban.

A meginterjúvált 14 szülőből 6 foglalkozott munka mellett földműveléssel, a legtöbben mezőgazdasággal foglalkozó családból származtak. Gyermekkori emlékeiknek viszsztatérő eleme a gyerekkorukban végzett mezőgazdasági, fizikai munka, amit nehéznek, keménynek írtak le.

„Igaz, hogy nyaralni soha nem jártunk családdal, szóval szüleim azok mindig dolgoztak, de nagymamához Oroszlányra mindig vittek nyáron, három-négy hétig ott voltunk, nekünk az volt a természetes. De ugyanúgy tíz évesen már a szőlőbe jártunk mi is, segíteni apuékknak, hordtam a vödörrel a permetszert. Apukám, ugye hátán a permetszögép, a szőlő, olyan hány méter? Nyolcszáz méteres szőlősor, és hogy ne kelljen neki idős fejjel végiggyalogolni a homokban, hát akkor viszem én, a hátára fölöntöm a permetszert. Mondom az azér' durva volt lány létemre, gyerekfejjel, de élveztem.” (K. J. 58 éves nő)

Kulcsszerepe ebben az idézetben az utolsó mondatnak van. „Durva volt, de élveztem”, mondja a munkára visszaemlékezve. Többségében a kemény fizikai munka említése a tényszerű ismertetésre korlátozódott. Két esetben azonban mint trauma jelent meg.

Egyik interjúalany a folyamatos, kényszerű mezőgazdasági munkáért két családi törést tett felelőssé, véleménye szerint a szülei életében és a saját életében is ez jelentette a legnagyobb terhet. Másik a földhöz kötött életet egybeköti a meg nem valósult karrierlehetőségekkel. A közös bennük, hogy ezeket az érzelmeiket saját elmondásuk szerint átörökítették gyermekeiknek, és később mindkét családból költözött el gyermek külföldi városba.

„A gyerekek mindig azt hallották, hogy minden legyél, csak ne paraszt. Holott... azé' vittük sokra, onnan, ahonnan elindultunk. Igazándiból, csak munka árán.” (N. T. 63 éves nő)

Azok a szülők, akiknek külföldre költözött gyermeke, úgy gondolták, hatással voltak arra, hogy a gyerekük elköltözött. Elbeszélésük közben egy-egy részlet megosztásával valójában felsorolták azokat a szülői döntéseket, amelyek oda vezettek, hogy a gyermek meg tudta állni a helyét külföldön. Ez a mélyre menő önvizsgálat azoknál a szülőknél nem jelent meg, akiknek magyarországi városba költözött a gyermeke. Azt feltételezem, hogy az országon belüli elvándorlást a szülők elkönnyelhetik, mint racionális döntést, így a kezdeti nehézségek után a gyermekük elköltözése nem szorul további magyarázatra, hiszen ott a munka, ott a pénz. A külföldre költözők szülei ennél nagyobb veszteséget élnek meg, amit nehezebb elfogadni és feldolgozni, így fogalmazódhattak meg bennük a mélyebbre nyúló magyarázatok arról, hogyan jutott el külföldre a gyermek. A miért megválaszolása nem okozott nehézséget: ugyanúgy karriervágy és pénzkeresés motiválta a fiatalokat, ám ez nagyobb fokú kíváncsisággal, kalandvágygal párosult. Három olyan szülővel tudtam interjút készíteni, akinek külföldre költözött a gyermeke. Ők a saját fiatalokukról mesélve elvagyódásról számoltak be, törekedtek az önbeteljesítés irányába, valahol távolabb a falutól, ám valamilyen életrajzi esemény, összefüggés miatt ez az út megszakadt. Ezek a szülők a veszteségérzet mellett büszkék, hiszen gyermekük valamelyest beteljesítette az ő törekvésüket.

A további (nem általam készített) interjúkat elemezve egy kivétellel találkoztam, ahol a gyermek a családjával Ausztriába költözött takarítani. Ebben az esetben a szülő büszkeségét elnyomta a hiányérzet és a magány. A leginkább optimistának az a tanítóként dolgozó édesapa bizonyult, aki első generációs értelmiségiként már nem a mezőgazdasági munka árnyékából kívánta elterelni gyermekeit, hanem a külvilág által nyújtott számtalan lehetőséget igyekezett megnyitni előttük, pozitívan ösztönözve őket. Így, amikor gyermeke külföldön kezdett el dolgozni, ezt felvillanyozó lehetőségnek látta a gyakori látogatásra, az elhagyatottság érzése alig jelentkezett az elbeszéléséből. Ezekben a családokban általában évi rendszerességgel jártak külföldre a szülők gyermekeikhez, ezen túl pedig a gyermekek is rendszeresen látogattak a faluba, legalább évente egyszer. A gyakori találkozások ellenére természetesen minden esetben nehéz lelkiileg elfogadni a távolságot a szülők számára, mind a mai napig. A külfölddel kapcsolódó szülők nem csupán a távolságban éltek meg lelki nehézséget, volt, akinek az eltérő normákhoz való igazodás okozott problémát, volt, aki a külföldi életet összességében veszélyesebbnek ítélte meg, mint amit Magyarországon tapasztalt. Mivel a külföldre költözött gyermekek nem magyar házastársat választottak, a nyelvi akadályok is részét képezik a családi életnek.

Nem csak azok a családok szenvednek hiánytól, ahol a gyermek külföldre költözött.

A városba költözött gyermekek szülei ugyanúgy veszteséget élnek meg a távolság miatt, viszont tapasztalatom szerint, ha a gyermek nagyvárosba költözött, akkor a család viszonyulása és a kapcsolattartás jellege hasonló lett, mint a külföldre költözött gyermekek családjai esetén.

A szülőfalutól való távolság mértéke szerint eltérések mutatkoztak a családi dinamikában. Azok, akik a megyén belül telepedtek le, szoros kötelékben maradtak a szülői házzal, 2–3 hetente látogattak haza személyesen. Például az egyik idős hölgy elmesélte, hogy ha szüksége van fuvarra a közeljövőben, bármikor meg tudja kérni a fiát, hogy vigye majd el. Ezzel szemben, ha a gyermek Budapesten telepedett le, a személyes találkozások és a telefonos kommunikáció is megritkult. Látszólag a lelki távolság is megnőtt a szülők és gyermekük között, amit én a nagyvárosi és falusi lét különbségének tulajdonítok. A külföldre költözött gyermek természetesen még távolabb kerül a falusi élet lüktetésétől, viszont a magyarországi nagyvárost és a külföldi várost megcélzó gyermekek családi kapcsolatai kevésbé különböznek egymástól, mint a kisebb, közelebbi városokba költözők és a hazai nagyvárosba költözők kapcsolatai. A következő idézet egy olyan édesanyjától való, akinek Budapesten és külföldön is él gyermeke:

„Kicsit el is szomorít, mer’ olyan zárkózott. Tehát vannak barátai, meg vannak, vannak jó programok, úgy sportol, tehát sokoldalú, meg teszi a... de én azt érzem, hogy tőlünk van távol, (elkezd hadarni) egy hónapban egyszer jön haza, tehát Magyarországon van, de mégis messze van, tehát nem tudunk róla.” (Sz. O. 61 éves nő)

Ebből az idézetből kiderül az, hogy összehasonlítva a két gyermekével való kapcsolattartást úgy érzi, hogy a Magyarországon élő gyermeke sincs hozzá közelebb lelkileg, hiába él jóval közelebb, mint a testvére. Mindezen lelki terhek mellett sem felejtik el kihangsúlyozni a szülők, hogy a gyermekek felnövésével a bizonyos szintű eltávolodást természetes folyamatnak tartják, és arra biztatják a gyermekeiket, hogy aktívan használják ki lehetőségeiket az életben.

„De, azér’ próbálom nem erőltetni, mer’, hát harmincöt éves. Hát ilyenkor mi má’ hol voltunk. Tehát igazándiból van saját élete, meg legyen is, tehát mindig csak olyan tapintatosan kérdezi, hogy anyu, ha most ha nem jövök, nem baj? Mondom, kisfiam tudod nagyon jól, hogy örülök mindig, hogyha itthon vagy, meg hogyha hazajössz, de nem baj.” (N. T. 63 éves nő)

A távolabb élő gyermekekkel való kapcsolattartásnak már nagyon fontos részét képezik a videohívások és a közösségi média. A videohívás az egyszerű telefonálás élményét nagyban feljavitja azáltal, hogy az egymással kommunikáló felek metakommunikációs jeleket is be tudnak fogadni egymástól, így érzelmileg teljesebb élményt nyújt. Annak idején, amikor a visszatérésemet terveztem a faluba, hogy több anyagot gyűjtsek, felhívtam az egyik interjúalany jelöltemet, mikor tudna fogadni engem, mire rávágta, hogyha nincs kedvem elmenni a faluig, elintézhethjük az interjút ebben a formában is. A magam részéről jobban kedvelem a személyesen készített interjúkat, így visszautasítottam az ajánlatot, de ez az eset jól jelezte, hogy a faluban élő szülők egy része már teljes mértékben alkalmazkodott ehhez a technológiához. A közösségi média jelenléte a családi kommunikációban kezdetben meglepett, bizonyára ennek fontosságában van eltérés a

szülők életkora szerint. Mint interjúkérdés, nem merült fel, így csupán néhány esetben került elő a téma, ahol az interjúalany magától felhozta, mintegy igazolva az állításait.

„És ez a vallás ad neki erőt ahhoz, hogy most a barátjával a kapcsolatot javítják. Úgyhogy ez, ez így adott neki erőt. Hát nem tudom, hogy hogy sikerül, de, de nagyon komolyan... (belenevet)... Komolyan gondolja, mert Facebookon is mindig ilyeneket oszt meg.” (K. J. 58 éves nő)

Ezzel kapcsolatban az a feltételezésem, hogy a távol élő gyermekek rendszeresen használják a közösségi médiát arra, hogy a mindennapjaik eseményeit és gondolatait megosszák ismerőseikkel, a szülők pedig felfedezve ezt, elkezdik rendszeresebben használni ezeket a platformokat, hogy minél többet tudjanak meg a távol lévő gyermekükről.

Azt el lehet mondani minden megismert esetről, hogy a szülők és a gyermekek között rendszeres maradt a kapcsolattartás, és a személyes találkozókra is viszonylag gyakran sor került a lehetőségekhez mérten. Úgy vélem, ez részben annak köszönhető, hogy faluhelyen a családi kötelekre általánosan elmondva a szoros kapcsolattartás és az egymást támogató attitűd jellemző, a vizsgált esetekben ez a kapcsolódás az elköltözés után is fennmaradt.

A kiválósági ösztöndíj családi háttere

A második fejezetben azoknak a fiataloknak a helyzetét és családi hátterét vizsgálom, akik az általános iskolai tanulmányaik alatt a falusi iskolában kitüntetésben részesültek. A Példás Diák-díj lényege, hogy több év eredményeit figyelembe véve díjaznak egy diákot. A díj hosszú ideje kerül kiosztásra az iskolában és a kiemelkedő teljesítményű diákok motiválására szolgál, a hátrányos helyzetűeket nem szólítja meg ez a célkitűzés. Több díj kerül kiosztásra a Példás Diák-díj mellett azok értékelésére, akik jelentős fejlődésen mentek keresztül, ha ez a győzelemhez nem is volt elég. A példamutatást nyomatékosítva szokás visszahívni a díjkiosztó ceremóniára egy-egy múltban díjazott diákot, akik azóta további sikereket értek el.

A díjról szóló kutatás során 3 interjú készült díjazott gyermekek szüleivel, 6 pedig díjazott fiatalokkal. Ezek alapján kaphattunk képet arról, milyen szerepe van a családnak a tanulás támogatásában. A támogatásnak többféle formája különböztethető meg. Ennek kifejtéséhez utalnék Pierre Bourdieu *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke* című írására (Bourdieu 2000), mivel ezen tőketípusokkal fogom összefüggésbe hozni a vizsgált családok által nyújtott támogatástípusokat, amiket felhasználva a gyermekük el tudta érni, hogy ő legyen az évfolyamának a legkiemelkedőbb tanulója, és a tanulmányi életben továbbra is sikeres maradván jó eséllyel induljon a munkaerőpiacon.

A tőke Bourdieu (2000) szerint felhalmozott munka, aminek felhalmozása lehetséges anyagi formában vagy inkorporált formában. A tőke az oka annak, hogy a társadalmi élet folyamatai nem véletlenszerűen zajlanak le. Három alapvető formában fordul elő, gazdasági tőkeként, kulturális tőkeként és társadalmi tőkeként. A tőkefajták konvertálhatóak egy másik tőketípusba, ha megfelelő feltételek teljesülnek. A kulturális tőke létezhet inkorporált állapotban, tárgyiasult állapotban és intézményesült állapotban. Az inkorporált

kulturális tőke elsajátítását tanulási folyamat előzi meg, szerencsés esetben a szocializáció folyamata egyben inkorporált tőke felhalmozását is jelenti. Az intézményesült kulturális tőke titulusok, végzettségi igazolványok képében testesül meg. Mai világunkban legjelentősebb esete az iskolai végzettség, ami a tulajdonosának tartós konvencionális értéket ad. A társadalmi tőke erőforrások összessége, ami az egyén csoportokhoz tartozásán alapul. Az erőforrásokban a tag addig részesül, amíg rendszeres kapcsolatot tart fenn a csoporttagokkal. A társadalmi tőke hosszú távon jelentős előnyhöz juttathatja az egyént (Bourdieu 2000).

A különböző tőkefajták nemzedékek közötti átadásának módja megváltozott. Ma már nem nemesi címeket és előjogokat örökítünk át, a jelen rendszerében az oktatási rendszer kap kiemelt szerepet azzal, hogy tudományos fokozatok váltak az előnyös pozíciókhoz való hozzájutás előfeltételévé. Bourdieu (2000) arra a következtetésre jut, hogy a kulturális tőke ilyen feltételek mellett kiemelt szerephez jut a társadalmi életben, mivel az azt birtokló család eredményesen tudja segíteni utódját az oktatási rendszerben, és ezalatt leplezett módon örökíti át előnyös helyzetét.

A falu általános iskolájában a Példás Diák-díjjal kapcsolatban hamar kitűnt egy jelenség, mégpedig az, hogy az iskolában tanító tanárok gyerekei nagy számban nyerték el ezt a díjat, volt olyan pedagógus, akinek két gyermeke is díjat kapott a tanulmányi eredményeiért. A díjazottak között volt, aki ezt egyértelműen igazságtalanságként ítélte meg, ami fenyegette az ő esélyeit a verseny megnyerésére, ám olyanok is voltak a nem tanárgyerekek díjazottak és szüleik között, akik semmi problémát nem láttak azzal kapcsolatban, hogy a tanárok gyerekei kiemelkedő eredményeket érnek el. Kérdéses lett tehát, hogy vajon a kivételezett helyzetből fakadóan díjazták ezeket a gyermekeket gyakrabban, vagy rendelkeztek valami más előnnyel, ami a többi diák esetében általában hiányzott? Illetve nem csak a tanárok gyermekeire szűkítve a kérdést, minek kell megvalósulnia ahhoz, hogy díjazott lehessen valaki? A fentebbi felvezetéssel egybevágó eredményt kaptunk.

Az interjúkat elemezve a gyermek támogatásának különböző típusaira voltam kíváncsi, illetve arra, hogy a különböző háttérű családok milyen eltéréseket mutatnak a biztosított támogatási fajták terén. Családi háttér tekintetében kifejezetten hátrányos háttérű gyermekek nem kerültek a mintába, így végül is a származás alapján két csoportra lehetett osztani a családokat, értelmiségi és nem értelmiségi családokra. Háromféle támogatási mód formálódott ki az elbeszélésekből: érzelmi támogatás, anyagi támogatás és a tanulást segítő gyakorlati támogatás. Az érzelmi támogatást minden család biztosította. A nem értelmiségi foglalkozással bíró szülők esetében nem állt fenn családi nyomás a tanulmányi eredményekkel kapcsolatban. Ahogy elkezdett kitűnni, hogy a gyermekük szívesen tanul, és van is érzéke hozzá, örömmel támogatták ebben az irányban, ám ehhez a gyermek önszorgalmára volt szükség.

„Apukám ács, anyukám meg nyolc általánost végzett. Úgy mentem már általános iskolába is, hogy anyukám bekísért az osztályterembe és akkor csak annyit mondott, hogy »Ha ugyanolyan kis ács leszel, mint az apád, én akkor is szeretni foglak«. Egy szavuk nem volt soha a tanulmányaimra. Mindig csak örültek és viccelődtek velem, meg büszkék voltak rám. Nem volt az a »na most akkor tanulj!«.“ (J. E. 21 éves férfi)

Ezekben a családokban a gyermek anyagi támogatása is megvalósult, még akkor is, ha a szülők anyagi háttere nem volt stabil. Ami viszont hiányzott az értelmiségi – általában tanár foglalkozású – családokhoz mérten, az a tanulást segítő gyakorlati támogatás. A nem értelmiségi családokban habár megvolt a szándék arra, hogy együtt tanuljanak a gyermekkel, a gyermekük egy idő után már nem igényelte ezt a fajta segítséget, illetve a szülők maguk is belátták, hogy nehezen tartanak lépést az oktatási rendszer változásával, és kevésbé biztosak a tudásukban. Hagyták a jól tanuló gyermeküket saját döntéseket hozni a tanulás beosztásáról, és a hosszú távú döntéseiről.

Az értelmiségi családokban a támogatásnak mindhárom fajtája megjelent, és teljeskörűbben tudott kibontakozni. Az anyagi támogatásba nem csupán a konkrét tanulmányokkal járó költségek fedezése tartozott bele, hanem az olyan módszerek felé nyitás is, ami fejlesztő hatással lett a tanulmányi eredményekre nézve, ilyen volt például egy esetben az idegen nyelvű televíziós csatorna fizetése. A tanulást segítő gyakorlati támogatás a közös tanulás mellett abban nyilvánult meg, hogy az értelmiségi szülőknek sokkal szilárdabb fogalmaik voltak arról, milyen jellegű felkészülésre van szükség ahhoz, hogy a gyermekük sikeres legyen az iskolában.

A gyermekek részéről kevésbé egy személyes érdeklődés, hajtás volt az, ami elindította a jól tanulás folyamatát. Olyan közegbe születtek, ahol a nevelés során a tudás fontossága mindvégig kiemelt szerepet kapott. A tanárok gyermekeinek ez a státusz a közösségi élet szempontjából inkább átok volt, mintsem áldás. Tanulmányaikban különösebb megerőltetés nélkül jól teljesítettek, ami szemet szúrt az osztályközösségnek. Ami viszont inkább negatívan érintette a társas kapcsolataikat, az az osztályközösség besúgástól való félelme volt, emiatt a különböző csínytevésekbe nem szívesen vonták be a tanárok gyerekeit.

Összességében nem került elő olyan információ, ami komolyan felvetette volna annak a lehetőségét, hogy a tanárok gyermekei esetében kivételezés történt a díjazáskor. Így hát nem maradt más magyarázat, minthogy a családi háttér önmagában az, ami előnyhöz juttatta őket, függetlenül a szülőknek az intézményben elfoglalt helyzetétől.

Bourdieu fogalmaival élve azt lehet mondani, hogy az értelmiségi családból származó gyermekek az iskolában előnyös helyzetben voltak a már korábban felhalmozott inkorporált tőkék miatt. Esetükben megvalósult az a családi légkör, ahol a szocializációval együtt folyamatosan kulturális tőkét ruháztak át a gyermekekre. A vizsgált, nem értelmiségi családból származó gyerekek sikeresen felívelő pályát tudtak befutni az általános iskolás éveik alatt annak ellenére, hogy inkorporált kulturális tőke tekintetében meglehetősen hátrányban voltak. Az ő sikerükben értelmi képességeiken túl nagy szerepe volt a család mentalitásának. A családjuk tudatában volt az intézményesült kulturális tőke jelentőségének, az iskolai végzettségnek a jövőjük szempontjából, és támogatóan tudtak hatni a gyermekekre, amint világossá vált, hogy van lehetősége magasabb végzettséget szerezni a továbbiakban.

A meginterjúvált fiatalok közül a többség már egyetemre jár. Két esetben már elvégezték tanulmányaikat, és letelepedtek Budapesten, illetve külföldön. A letelepedett alanyokkal készült interjúból az derül ki, hogy a faluból való elköltözést egy magától értetődő folyamatnak írják le, nem jelenik meg dilemmaként az elbeszélésükben. Ez a

könnyedség eredhet a család hozzáállásából is, mivel mindkét esetben értelmiségi, város felé nyitott családról van szó. A többi eredményes falusi fiatal esetében még ott állnak a kérdések, amit fel kell tenniük maguknak a diploma átvételekor: visszatérni a faluba, vagy folytatni a városban? A városban maradván tovább haladnak egy úton, amit gondosan építettek általános iskolás tanulmányaik óta, fel tudják használni a felhalmozott kulturális tőkájüket a jövőjük építésére és további társadalmi, valamint gazdasági tőke felhalmozására. Ezzel viszont eltávolodnak a falusi élettől, az ottani kötődéseiktől. A faluba való visszaköltözés biztosan a városban felhalmozott kapcsolati tőke apadáshoz vezet, ám az, hogy ennek ellenére megéri-e a fiatalnak visszaköltözni, nagyban függ attól, hogy milyen munkát tud szerezni, és hogy végső soron mi a viszonyulása a falusi élethez. A kiválóan tanulók egy olyan csoportja a vizsgált falu fiatalságának, akik előtt nyitva áll a városi élet forgataga, így az esetükben feltehető, hogy könnyebben engednek ennek a hívásnak, és maguk mögött hagyják a szülőfalujukat.

Összefoglalás

A tanulmányomban egy dél-alföldi falu elvándorlási jelenségeivel foglalkoztam, azon belül is a fiatalabbak városba, illetve külföldi városba való elvándorlását, és az ehhez kapcsolódó családi viszonyulást, hatásokat elemeztem. A vizsgált falura jellemző, hogy kevés az olyan munkalehetőség, ami nem kötődik a mezőgazdasági termeléshez, ez a jobban tanuló fiatalok számára nehézséget okoz abban, hogy a szülőfalujukban tervezzék a jövőjüket.

Az elvándoroltak szüleivel készült interjúk alapján az emelhető ki, hogy a szülők megértőek a gyermekük elköltözésével kapcsolatban, egyrészt mivel tisztában vannak azzal, hogy a fiataloknak kevés lehetőségük van helyben elhelyezkedni, másrészt a sikeres elköltözés általában egyet jelent a szülők értelmezésében a gyermekük sikeres önmegvalósításával. A család viszonyulását és a kapcsolattartás természetét vizsgálva úgy láttam, nagyobb a különbség a megyén belüli városba költözött és a fővárosba költözött csoportja között, mint amekkora különbséget észleltem a fővárosiak és a külföldre költözött csoportja között. A közeli városokban élők gyakran találkoznak személyesen a szüleikkel, többet tudnak segíteni nekik – egyértelműen a kisebb távolság miatt. Viszont a szülőkkel való lelki kapcsolat tekintetében is ők állnak közelebb egymáshoz. Ennek az oka feltehetőleg az, hogy a közeli városban élő gyermek mindennapi világa sokkal jobban hasonlít a szüleiéhez, míg a nagyvárosba költözés már jelentős életmódkülönbséget jelent a faluhoz képest, megközelítve a külföldön élők eltávolodásának szintjét.

A belföldi városba költözött szülei az elköltözést mint racionális döntést említették meg, ahol a fiatal karrier- vagy anyagi célok motiválták. A külföldre költözött esetében ez az egyszerű észérvekre építő magyarázat önmagában nem állta meg a helyét: a fiatalok céljai ugyanazok voltak, ám a szülők úgy gondolják, nevelési döntéseik nagy hatással voltak arra, hogy gyermekük nyitottabb lett a világra és meg is tudta állni a helyét egy idegen országban.

A tanulmány második felében azokat a faluból származó fiatalokat vizsgáltam, akik az általános iskola elvégzésekor kitüntettek tanulmányi eredményeikért. Arra voltam kíváncsi, milyen jellegű támogatást kaptak családjuktól az értelmiségi, illetve nem értelmiségi családból származó diákok. Az értelmiségi családból származók nagyobb számban részesültek a kitüntetésből, mint a többiek. A kitüntetett gyermekek szülei révén tanulást segítő gyakorlati, érzelmi, illetve anyagi támogatásban részesültek. A vizsgált díjazottak mindegyike részesült mindhárom támogatás-fajtából. Az értelmiségi családok gyermekei sokkal jobban hasznosítható tanulást segítő gyakorlati támogatást kaptak a családjuktól. A nem értelmiségi családból származó gyermekek értelmi képességeiken túl a család érzelmi és anyagi támogatásának köszönhetően nyerhették el a díjat. A vizsgált díjazottak azóta mind városban telepedtek le vagy városban tanulnak. Azok esetében, akiknek még függőben vannak egyetemi tanulmányaik, elképzelhető, hogy visszatérnek a falujukba, ám számukra a város sokkal több lehetőséget nyújt.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre (2000): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter (Szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest: Új Mandátum, 431–445.
- Erdei Ferenc (1974): *Magyar falu*. Budapest: Akadémiai.
- Gerse József–Szilágyi Dániel (2015): *Városok–falvak*. Magyarország településhálózata 2. Budapest: KSH. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo_telepuleshalozata/varosok_falvak.pdf Letöltés: 2020. január 3.
- Valuch Tibor (2005): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris.

Internetes források, adattáblák

- Népesség, népmozgalom. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html Letöltés: 2020. január 3.

Interjúk

- Polgár Luca Csenge (2019): Falusi elvándorlás, interjúgyűjtemény. J. E.
- Polgár Luca Csenge (2019): Falusi elvándorlás, interjúgyűjtemény. K. J.
- Polgár Luca Csenge (2019): Falusi elvándorlás, interjúgyűjtemény. N. T.
- Polgár Luca Csenge (2019): Falusi elvándorlás, interjúgyűjtemény. Sz. O.

Jegyzetek

1. Az interjúalanyok anonimitásának védelmében a szövegből mellőzöm azokat az információkat, melyek beazonosíthatóvá tennék a pontos települést. Az interjúkból kiemelt idézetek egyes részeit és az interjúalanyok nevét, korát módosítottam ugyanebből a célból.
2. A 2019-ben végzett kutatásban több témában készültek interjúk, ezekből felhasználtam azt, ami hozzátett a helyzet értékeléséhez. A Példás Diák-díjról szóló interjúk és elemzések nagy segítségemre voltak a tanulmány megírásában és a vizsgált falu helyzetéről alkotott képem tágitásában. Ezeket az interjúkat Kocsis Viktória készítette. A díj eredeti nevét megváltoztattam, a díjazás menetének részleteit elhagytam.
3. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html
4. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo_telepuleshalozata/varosok_falvak.pdf